

Щедрова Г.П.

Подолання гендерних стереотипів як показник розвитку громадянського суспільства та демократичних перетворень

У статті окреслено теоретичні аспекти гендерно-паритетної демократії, проаналізовані роль та місце жінки у владних структурах країн світу, зокрема в Білорусі, Росії та Україні. Досліджено основні засоби та перспективи розвитку гендерної рівності в Україні.

Ключові слова: гендер, гендерно-паритетна демократія, рівність, конкуренція, громадянське суспільство, суспільна діяльність, політична влада, політичне представництво, стереотипи, рівні можливості.

В статье обозначены теоретические аспекты гендерно-паритетной демократии, проанализированы роль и место женщины в органах власти стран мира, в частности в Беларуси, России и Украине. Исследованы основные механизмы и

перспективы развития гендерного равенства в Украине.

Ключевые слова: гендер, гендерно-паритетная демократия, равенство, конкуренция, гражданское общество, общественная деятельность, политическая власть, политическое представительство, стереотипы, равные возможности.

This paper outlines the theoretical aspects of gender parity democracy. Analyzed the role and place of women in power structures. Focus was given to women in state government of Belarus, Russia and Ukraine. As a result was analyzed basic tools and perspectives of gender equality in Ukraine.

Key words: gender, gender-parity democracy, equality, competition, public activity, political power, political representative office, stereotypes, equal possibilities.

УДК 321(477)

Щедрова Г.П.,
доктор політичних наук, професор,
проректор з навчально-педагогічної
роботи,
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

Виклики XXI століття вимагають від сучасних країн, які бажають називатися демократичними, відповідності нагальним запитам суспільства. Зокрема, жодна країна не може вважатися демократичною, якщо права її громадян утискаються за ідеологічною, релігійною, расовою чи будь-якою іншою ознакою, зокрема через належність до певної статі. Сучасні цивілізаційні виклики потребують рівного представництва як жінок, так і чоловіків у всіх видах суспільної діяльності, в тому числі в політиці. Саме в контексті інтеграції України до світового демократичного співтовариства актуальності набуває дослідження гендерно-паритетної демократії та шляхів вирівнювання дисбалансу статі у представництві суб'єктів політичної влади. Подолання гендерних стереотипів сприятиме розвитку громадянського суспільства, яке виступає однією з основних рушійних сил процесу демократизації. Здатність держави забезпечити рівні права та можливості всім громадянам є основним фактором у розвитку демократії. Саме із цієї причини дослідженнями гендеру, паритетної демократії та ролі жінки у системі влади займалися багато відомих учених: Дж. Батлер, Ю. Берн, М. Кімелл, К. Мілет, Дж. Мітчелл, Н. Най, К. Пейтман, Дж. Рінг, М. Реррот і Е. Шоволтер. Серед досліджень ролі жінок в органах влади на пострадянському просторі особливої уваги заслуговують праці С. Айвасової, Т. Власової, Є. Здравомислової, О. Вороніної, М. Скорик, Л. Малес, С. Оксамитної, І. Чикалової, Н. Шведової та інших. Для вітчизняної науки питання гендерної рівності є відносно новим, проте воно активно розробляється такими науковцями, як М. Головатий, Г. Дідух, О. Катан, Т. Мельник, М. Пірен, О. Ярош та інші.

Категорія «гендерна рівність» використовується для визначення відносин між жінками та чоловіками. В основі цього поняття лежить переконання в тому, що всі люди мають однакову цінність, незалежно від статі, етнічного походження, релігії чи соціального класу.

Комісія гендерної рівності Європейського Союзу в своїй стратегії на 2014-2017 рр. визначає зазначену категорію так: «Гендерна рівність означає рівне розширення можливостей, відповідальності та участі як жінок, так і чоловіків у всіх сферах громадського та приватного життя. Це також означає рівний доступ і розподіл ресурсів між жінками та чоловіками» [14].

Українська дослідниця Л. Кобилянська під гендерною демократією розуміє систему волевиявлення обох статей, яка створена та закріплена з урахуванням їх гендерних інтересів і потреб. Гендерна демократія передбачає утвердження рівності прав, свобод, обов'язків, відповідальності й шансів чоловіків і жінок у життєдіяльності суспільства, держави і самотворенні власної особистості [7, с. 49].

Сьогодні сформульовані нові принципи гендерної політики, які формують сучасну ідеологію рівності:

- гендерна рівність розглядається як інтегральна частина всіх політик, програм та проектів;
- досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що повинні бути враховані специфічні інтереси жінок і чоловіків при формуванні політик, упровадженні програм та проектів;
- досягнення гендерної рівності означає, що рівні права та можливості повинні забезпечуватися незалежно від статі;

- доступ жінок до прийняття рішень на всіх рівнях є центральним питанням у досягненні гендерної рівності;

- гендерної рівності можна досягти через партнерство між жінками та чоловіками на основі принципів паритетної демократії;

- досягнення гендерної рівності вимагає здійснення спеціальних кроків, спрямованих на зменшення гендерної нерівності [2, с. 10-11].

Реалізація принципів гендерної рівності можлива лише за умов побудови паритетної демократії, яка передбачає ідеальне співвідношення статей 50/50 у відсотковому еквіваленті. Таке співвідношення є ідеальним та поки що не зустрічається в сучасному світі, проте, за даними соціологічних досліджень, скандинавські країни майже наблизилися до ідеального співвідношення. На кінець 2013 року жінки посідали в середньому 20,4% парламентських місць у країнах світу, тоді як у скандинавському регіоні цей показник сягнув 42%, і навіть в арабських державах наблизився до 15%. Частка жінок у національних парламентах країн пострадянського простору на кінець 2013 року склала: Білорусь – 26,6%, Литва – 24,5%, Казахстан – 24,3%, Киргизія – 23,3%, Латвія – 23,0%, Узбекистан – 22%, Естонія – 20,8%, Молдова – 19,8%, Таджикистан – 19,0%, Туркменістан – 16,8%, Азербайджан – 16,0%, Російська Федерація – 13,6%, Грузія – 12%, Вірменія – 10,7% [13, с. 74]. Таким чином, у сучасному світі принципи паритетної демократії максимально реалізовані лише у скандинавських країнах.

Сучасне українське суспільство виявляє прагнення до європейського способу життя, активно формує та розвиває громадянське суспільство, сприяє поширенню принципів європейської демократії. Проте наша держава фактично стоїть сьогодні на початку шляху до демократичного суспільства з рівними правами та відповідальністю за прийняття рішень, у тому числі і впровадження принципів гендерно-паритетної демократії перебуває на початковій стадії втілення. Для того, аби ці принципи були реалізовані, необхідно позбутися гендерних стереотипів, у тому числі і стереотипу про розподіл соціальних ролей між чоловіками та жінками.

В українському суспільстві здавна склалася уява про непублічність жінки – це вважалося прерогативою чоловіків. Тому, коли казали про публічну людину, мався на увазі чоловік, а коли про приватну – жінка. Століттями жінка була виключена з політичної сфери. Проте, крім негативних аспектів проблеми, подекуди є й позитивні досягнення в її вирішенні. Так, за даними підсумків впровадження державної гендерної політики, у 37 центральних органах виконавчої влади створено експертні робочі групи з впровадження гендерних підходів. Радників Міністрів з гендерних питань призначено

у Міністерстві сім'ї, молоді і спорту та Міністерстві внутрішніх справ. Але негативним фактором є те, що на рівні районів та міст часто спеціаліст, на якого покладено питання впровадження гендерної політики, відповідає за цілу низку інших питань, що не призводить до ефективної роботи [11]. Таким чином, необхідно відмітити той факт, що в українських органах влади існує цілий перелік проблем, пов'язаних із реалізацією гендерного паритету: залишковість стереотипів щодо ролі жінок та чоловіків у суспільстві, зокрема в політиці; недосконало розроблена нормативно-правова база щодо забезпечення рівних умов доступу до влади чоловіків та жінок відповідно до міжнародних стандартів; незначна кількість проектів, програм та тренінгів із розвитку лідерських якостей у жінок тощо.

У 2000 році Україна підписала Цілі Розвитку Тисячоліття, які були запропоновані ООН та охоплюють глобальні проблеми людства і розраховані на період 2000-2015 рр. Проте Україна не виконала і вже не виконає гендерну складову ЦРТ і в 2015 р. і, таким чином, залишається далекою від сучасних стандартів гендерної демократії. Це негативно відображається на її міжнародному іміджі як цивілізованої країни [13, с. 75]. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву (Global Gender Gap Report – 2012), наданого на Всесвітньому економічному форумі (World Economic Forum), Україна займає 64 місце (серед 135 країн світу) за величиною гендерного розриву (gender gap) в чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками і жінками: економічній участі, рівності освіти, політичному представництві, сфері здоров'я. Причому з чотирьох показників найгірше місце (119-те) – по політичному представництву [8].

Отриманий результат повністю підтверджується даними всесвітнього моніторингу наявності жінок у національних парламентах, який здійснює Міжпарламентський союз (Inter-Parliamentary Union). Згідно з даними на 31 жовтня 2012 р. інформаційної бази «Жінки в національних парламентах», Україна посідає 119 місце серед 189 країн світу за кількістю жінок у парламенті, що є дуже низьким показником і ставить Україну позаду низки країн як пострадянського простору, так і сусідів із колишнього соцтабору. Якщо проаналізувати виборчі списки парламентських виборів 2012 р., то можна побачити, що у всіх 22 політичних партій, що беруть участь у виборах за загальнодержавним багатомандатним округом, доля жінок у партійних списках складає 19,78%, або 523 жінки із 2644 кандидатів. Більше 30% жінки склали в списках лише двох партій – Української партії «Зелена планета» (38,67%) і Політичної партії «Народно-трудовий союз України» (35,29%). Наблизилася до них за цим показником Радикальна партія Олега Ляшка (29,5%) [4, с. 14]. Серед усіх політичних сил далі всіх (30-та позиція) перша жінка включена в

списку ВО «Свобода», а очолюють партійні списки жінки у ВО «Батьківщина» і «Україна – Вперед!». Список РП Олега Ляшка також очолює жінка, хоча й не є лідером цієї партії [1, с. 55-56]. Таким чином, гендерно-паритетна демократія для України залишається і залишатиметься ще тривалий час недосяжним ідеалом, проте, як довго це триватиме, залежатиме лише від нас.

Подібний гендерний дисбаланс можна простежити і в сусідній країні з пострадянським минулим – Білорусі. У Палаті представників на сьогоднішній день 5 жінок депутатів (або 4,5%). У Раді Республіки – 18 жінок (або 31% від загальної кількості). Уряд республіки, за винятком однієї жінки, Міністра соціального захисту, складається виключно з чоловіків. В апараті Ради Міністрів жінки становлять 29,4%, причому тільки одна з них займає посаду заступника начальника управління. Дещо інша ситуація складається в міністерствах. На сьогоднішній день в 17 з 27 міністерств питома вага жінок перевищує 50%. В інших, за винятком силових (Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони), частка жінок перебуває в діапазоні від 30 до 50%. Найбільш фемінізованими є такі міністерства: статистики та аналізу (питома вага жінок серед співробітників – 90%), Юстиції (73,1%), торгівлі (71,3%), фінансів (68,9%), соціального захисту (60%), палива та енергетики (60%) [10, с. 217].

Російська Федерація також має невисокі показники гендерного паритету. У Державній Думі шостого скликання, яка чинна до 2016 року, всього близько 14 % жінок від загального складу депутатів (у Державній Думі четвертого скликання було 9,8% жінок), 43 депутати-жінки представляють інтереси партії «Єдина Росія», що становить 18% від загального числа депутатів-єдинокорів [5, с. 297].

Таким чином, розвиток гендерно-паритетної демократії в країнах пострадянського простору має латентний характер у зв'язку з відсутністю демократичних традицій протягом тривалого часу та спробою усунути цей недолік за короткий термін після розпаду Радянського Союзу та отримання незалежності цими країнами.

Жіночі організації як безпосередні споживачі та творці гендерної політики в державі в Україні не набули того масштабу діяльності, завдяки якому консолідувалися б в організований і впливовий жіночий рух. В Україні жіночі організації рідко займаються питаннями участі жінок у політичному житті країни. Вплив жіночого руху на прийняття політичних рішень є досить незначним. Перш за все тому, що в нашій країні немає жіночих фракцій при політичних партіях як активних впливових акторів. Перша подібна організація – Міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості» – є поки лише спробою, і тільки з часом має виявитися її потенціал. Серед знакових політичних ініціатив 2012 року можна виділити феміністський марш :

«Церкві й державі час жити нарізно!», організований молодою феміністською групою «Феміністична офензива», який зібрав понад 200 учасниць та учасників. А в цілому серед протестів на прогендерну тематику лідирують акції FEMEN [16].

Гендерна рівність у політиці постає як показник демократизації та цивілізованості суспільства. Присутність жінок у парламентах та інших інституціях владних структур дає змогу говорити про представництво інтересів жіночої частини населення, що, у свою чергу, відповідає основним принципам демократичного устрою в тій чи іншій країні.

Підвищенню рівня політичної участі жінок у політиці мають сприяти механізми заохочення, до яких можна віднести практику гендерного квотування. Така процедура досить активно застосовується в скандинавських країнах і забезпечує лідируючі позиції цих країн у рейтингу гендерної рівності в політиці. Під гендерним квотуванням розуміють забезпечення 30-40% жінок серед кандидатів на виборчі посади. У 2008 році у 40% країн світу гендерне квотування під час регіональних та загальнонаціональних виборів було юридично закріплене в конституціях цих країн, виборчому законі або внутрішньому статуті політичних партій [15]. Практика квотування, на думку української дослідниці А. М. Іовчевої, має застосовуватися, в першу чергу, в синтезі з виборчою системою, інакше гендерні квоти будуть малоефективними та безрезультатними [6, с. 90]. Проте, незважаючи на прийняття більшістю розвинених країн світу системи гендерного квотування, Україна досі не прийняла для себе жодних однозначних рішень стосовно даного питання. Проблема, в першу чергу, полягає в суспільному сприйнятті масового залучення жінок до політики [3, с. 54-59]. Стереотипи, про які вже зазначалося вище, не дають змоги українському політикуму перейти на новий, більш якісний рівень гендерних відносин у політичній сфері.

Кабінетом Міністрів України у 2013 році впроваджено Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Згідно з цією програмою можливі три варіанти розв'язання проблеми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Перший варіант передбачає вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків шляхом приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу, що не сприятиме належному розв'язанню проблеми.

Другий варіант передбачає формування в суспільстві культури гендерної рівності шляхом заохочення роботодавців до запровадження європейських стандартів рівності з метою запобігання формуванню стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка.

Третій варіант є оптимальним і передбачає комплексний підхід до розв'язання проблеми шляхом:

- удосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема, шляхом приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу;
- здійснення заходів щодо виконання положень Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, зокрема, в частині забезпечення гендерної рівності;
- проведення інформаційних кампаній з метою висвітлення питань необхідності рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками щодо виховання дитини;
- здійснення заходів, спрямованих на розвиток у жінок лідерських навичок для участі в прийнятті управлінських рішень та навичок провадження підприємницької діяльності. Підвищення рівня компетенції фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- розроблення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та вжиття необхідних заходів за результатами розгляду випадків такої дискримінації;
- залучення до виконання завдань, передбачених Програмою, міжнародних організацій та громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [12].

Виконання програми забезпечить підвищення конкуренції владних еліт, прискорить процес формування гендерно-паритетної демократії в Україні та сприятиме зростанню компетенції політичних еліт.

Отже, сьогодні в українських органах влади України відсутня рівність представництва чоловіків та жінок. Жіночий інтелектуальний потенціал недостатньо використовується в державі, хоча він був би корисним для суспільства з точки зору заміни головних векторів у політиці в напрямі звернення «обличчям до народу», до вирішення нагальних соціальних питань. Але проголошена демократизація в суспільстві просто зобов'язана набути форми вирівнювання гендерних відносин, бо це питання встановлення соціальної справедливості в державі. Політика стосовно жінок повинна набути форми нового соціального контракту, на умовах якого жінки й чоловіки будуть співпрацювати на рівних засадах, доповнювати один одного [9, с. 342]. Проблема гендерної нерівності не є штучно створеною. Вона є результатом демократизації суспільства, яка потребує рівного і справедливого доступу чоловіків і жінок до органів влади та забезпечення реалізації їхніх особистих інтересів. Досвід європейських країн у формуванні гендерно-паритетної демократії має активно впро-

ваджуватися в Україні. Необхідно стимулювати та підтримувати жіночі громадські організації, проводити семінари та тренінги з метою виховання лідерських якостей у жінок, прийняття рішень та з питань правового забезпечення рівності. Проблема гендерного паритету не є проблемою суто однієї держави. Вона є результатом світової тенденції демократизації, тому й вирішуватися має в наддержавних масштабах із залученням наукових фахівців із різних країн. Такий підхід забезпечить комплексний розгляд проблеми і сприятиме швидкому та якісному її вирішенню та, можливо, виробленню універсального алгоритму переходу до гендерно-паритетної демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабухіна С. А. Парламентські вибори як складова паритетної демократії крізь призму «гендерного питання» / С. А. Бабухіна // Сучасне суспільство. – 2012. – Вип. 2. – С. 54–59.
2. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121 с.
3. Грабовська І. Проблеми та перспективи жінки в сучасній українській політиці / І. Грабовська // Сучасність. – 2001. – № 6. – С. 54–59.
4. Гуцуляк І. Выборы-2012 в контексте целей развития тысячелетия / И. Гуцуляк // Зеркало недели, Украина. – 2012. – № 30, 31 августа. – С. 14.
5. Зимин В. А. Женщины России в политике и структурах власти / В. А. Зимин // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 10. – С. 297–299.
6. Іовчева А.М. Гендерна рівність у політиці: теорія та практика / А. М. Іовчева // «Політологія»: Наукові праці, 2009. –Т. 122. – Вип. 109. – С. 90.
7. Кобилянська Л. 50/50: сучасне гендерне мислення : словник / Л. Кобилянська, Т. Мельник. – К. : К. І. С., 2005. – С. 49–50.
8. Марценюк Т. Женщины в политике Украины: вызовы и перспективы гендерной политики / Т. Марценюк // Жіночий консорціум в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/ZHenxhiny_v_politike_Ukrainy_vyzovy_i_perspektivy_genderno_politiki.
9. Михайлюк В. П. Гендерний паритет в Україні: утопія чи реальна можливість? / В. П. Михайлюк, О. О. Кривуля // Гілея : науковий вісник. – 2009. – № 20. – С. 339–346.
10. Павлова А. Концепция «паритетной демократии» в идеологии государственного управления / Г. И. Касперович, А. Т. Павлова // Государственное регулирование экономики и повышение эффективности деятельности субъектов хозяйствования : материалы IX-й научно-практической конференции (Минск, 18-19 апреля 2013 г.) : сб. науч. ст. : в 2 ч. – Минск : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2013. – Ч. 2. – 288 с. – С. 216–219.
11. Підсумки впровадження державної гендерної політики у 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua>

12. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року : Постанова Кабінету міністрів від 26 вересня 2013 року № 717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>

13. Прокопчук І. І. Формування гендерно-паритетної демократії в сучасній Україні: стан та перспективи / І. І. Прокопчук // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2014. – № 2. – С. 73–79.

14. Стратегія гендерної рівності 2014-2017, затверджена Комісією гендерної рівності ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2105977&Site=CM>

15. Ballington J. Equality in Politics : A Survey of Women and Men in Parliaments / J. Ballington // Inter-Parliamentary Union. – 2008 – № 54.

16. Women and men in Sweden. Facts and figures. Statistics Sweden. Available, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scb.se/statistik/publikationer/LE0201_2012A01_BR_X10BR1201ENG.pdf